

## РІД *THYMUS* L. (*LABIATAE* JUSS.) У ФЛОРИ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ: СИСТЕМАТИКА І ТАКСОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ

В. Начичко

Львівський національний університет імені Івана Франка  
вул. Грушевського, 4, Львів 79005, Україна  
e-mail: nachichko@rambler.ru

Наведено результати критико-таксономічного дослідження роду *Thymus* L. у флорі Українських Карпат. Представлений конспект роду, що включає одну секцію, дві підсекції, шість видів і п'ять нототаксонів. Два види: *T. pulcherrimus* Schur і *T. pulegioides* L. репрезентовані типовими підвидами. Для кожного виду наводяться номенклатурна цитата, базова література, основні синоніми, хромосомне число, типовий зразок і критичні зауваження. Запропоновано ключ для визначення видів.

Ключові слова: *Thymus* L., систематика, Українські Карпати.

Рід *Thymus* L. (*Labiatae* Juss.) є критичним і проблемним для систематики. На території Українських Карпат вивчення цього роду бере свій початок з моменту перших флористичних досліджень, проведених у кінці XVIII століття. З цього часу і до середини XX століття воно мало, передусім, епізодичний характер і відбувалось у контексті загального вивчення флори регіону. Відомості про різноманіття чебреців наведені у роботах багатьох дослідників, що жили і працювали в цей період [13, 23, 25, 30, 36, 37]. У 50–80-х роках XX століття дослідження роду *Thymus* в Українських Карпатах набуває систематичного характеру і пов'язане з виданням регіональних флор та визначників [1, 2, 4–7, 10, 18, 20, 32]. Результатом цього етапу досліджень було видання «Визначника рослин Українських Карпат» [2], у якому наводиться сім видів роду *Thymus*. Кінець XX – початок XXI століть ознаменовані появою підсумовуючих флористичних робіт, у яких узагальнено та доповнено результати понад 200-літніх досліджень флори Українських Карпат, в тому числі і роду *Thymus* [14–16, 34].

Однак незважаючи на тривалу історію дослідження флори Українських Карпат, на сьогодні чітко не з'ясоване різноманіття роду *Thymus* на цій території, немає уніфікованих підходів до розуміння обсягу його окремих видів у контексті нових досягнень систематики. Як наслідок, у багатьох сучасних українських флористичних, фітосозологічних і фітоценологічних роботах, що стосуються окремих регіонів Українських Карпат, видове різноманіття роду наводиться на основі застарілих уявлень [17], або ж деякі види встановлені для цієї території некоректно [21]. Зважаючи на ці передумови, а також на той факт, що з моменту останньої ревізії роду *Thymus* для території, що включала Українські Карпати [10], минуло понад 30 років, актуальним є критико-таксономічне дослідження роду *Thymus* у флорі Українських Карпат у зв'язку з подібними дослідженнями, проведеними в інших країнах Карпатського регіону [22, 26, 27].

Робота ґрунтується на матеріалах власних польових досліджень, проведених на території Українських Карпат протягом 2010–2013 років, і критичному аналізу колекцій гербаріїв *CHER*, *KW*, *KRA*, *KRAM*, *LW*, *LWS*, *LWKS*, *MSUD*, *UU*, Гербарію кафедри ботаніки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Нами взята за основу система роду *Thymus*, запропонована Ю. Л. Меніцьким [8, 9], проте обсяг деяких

видів трактуємо інакше, відповідно до сучасних поглядів [27, 33]. Межі території дослідження приймаємо згідно з флористичним районуванням, запропонованим у «Визначнику рослин Українських Карпат» [2].

Нижче представлено конспект видів роду з ключем для їх визначення. Для кожного виду наводимо загальноприйнятту на сьогодні латинську й українську назви з номенклатурною цитатою, основні синоніми, базову літературу, в якій вид наводиться для території дослідження, інформацію про число хромосом (за літературними джерелами [24, 28, 35]), відомості про тип і місце його зберігання, критичні зауваження.

Gen. *THYMUS* L. 1753, Sp. Pl.: 590. – *Mastichina* Mill. 1754, Gard. Dict. Abr. ed. 4, 2: [332]. – *Serpyllum* Mill. 1754, Gard. Dict. Abr. ed. 4, 3: [286]. – *Cephalotos* Adans. 1763, Fam. Pl. 2: 189. – **ЧЕБРЕЦЬ.**

**Lectotypus:** *T. vulgaris* L. [Britton & Brown, 1913, Ill. Fl. N. U.S. ed. 2, 3: 141].

#### Ключ для визначення видів

1. Стебла генеративних пагонів опушені по двох протилежних гранях, поперемінно від міжвузля до міжвузля (рис. 1, б), або опушені по всьому периметру (рис. 1, а) .....2  
+ Стебла генеративних пагонів опушені лише по ребрах граней (рис. 1, в) .....5
2. Стебла генеративних пагонів опушені по двох протилежних гранях, поперемінно від міжвузля до міжвузля .....3  
+ Стебла генеративних пагонів опушені по всьому периметру .....4
3. Багаторічні лежачі здерев'янілі (скелетні) пагони закінчуються видовженим лежачим або злегка припіднятим вегетативним пагоном (моноподіальне наростання, рис. 2, а). Листки довгочерешкові, трикутно-овальні, овальні або майже круглі, на поверхні голі або з поодинокими волосками. Жилки листків біля краю листкової пластинки товстішають і зливаються у крайову жилку, що оточує листкову пластинку по периметру (рис. 3, а). Суцвіття компактне, головкоподібне. Віночок лілово-пурпуровий.  $2n$ , 3–7 см. Цв. VI–VIII. ....  
..... *T. pulcherrimus*  
+ Багаторічні лежачі здерев'янілі (скелетні) пагони закінчуються припіднятим генеративним пагоном (симподіальне наростання, рис. 2, б). Листки короткочерешкові, довгасто-еліптичні або еліптичні, на поверхні голі. Жилки листків біля краю листкової пластинки тоншають і не зливаються у крайову жилку (рис. 3, б). Суцвіття на момент початку цвітіння головкоподібне, пізніше більш-менш витягнуте, досить часто розгалужене. Віночок малиновий.  $2n$ , 10–25 см. Цв. VI–VIII. .... *T. alternans*
- 4 (2). Листки в межах одного генеративного пагона відрізняються за будовою: листки низової та серединної формацій із чітким черешком, зазвичай округло-яйцевидні з найбільшою шириною у верхній третині листкової пластинки; листки верхівкової формації більш-менш сидячі, як правило, еліптичні з найбільшою шириною посередині листкової пластинки (рис. 4). Усі листки на поверхні голі або різною мірою опушені. Суцвіття компактне, головкоподібне або витягнуте. Віночок малиновий.  $2n$ , 10–25 см. Цв. V–VIII. ....  
..... *T. glabrescens*  
+ Листки в межах одного генеративного пагона не відрізняються за будовою, а лише за розміром, усі зі слабо вираженим черешком, еліптичні або довгасто-еліптичні з найбільшою шириною посередині листкової пластинки; на поверхні голі або різною мірою опушені. Суцвіття зазвичай витягнуте, часто розгалужене. Віночок малиновий.  $2n$ , 10–30 см. Цв. V–VIII. .... *T. pannonicus*

**5 (1).** Багаторічні лежачі здерев'янілі (скелетні) пагони закінчуються видовженим лежачим або злегка припіднятим вегетативним пагоном (моноподіальне наростання, рис. 2, *a*). Листки від овальних до майже круглих. Суцвіття компактне, головкоподібне. Віночок лілово-пурпуровий.  $\bar{L}$ , 5–10 см. Цв. VI–VIII. .... *T. alpestris*  
 + Багаторічні лежачі здерев'янілі (скелетні) пагони закінчуються припіднятим генеративним пагоном (симподіальне наростання, рис. 2, *b*). Листки від овальних до еліптичних. Суцвіття зазвичай витягнуте, колосоподібне, досить часто розгалужене. Віночок ліловий.  $\bar{L}$ , 10–30 см. Цв. VI–VIII. .... *T. pulegioides*

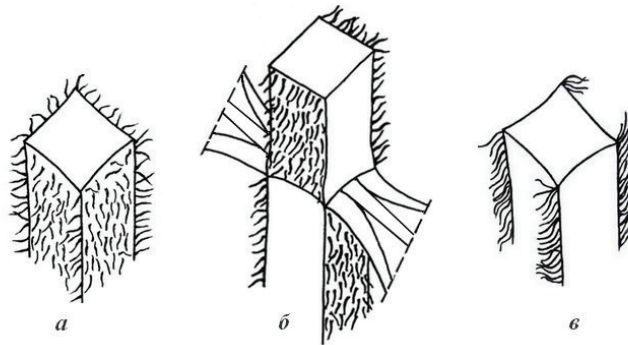


Рис. 1. Характер опушення стебла генеративного пагона у представників роду *Thymus*: *a* – по всьому периметру; *b* – по двох протилежних гранях, поперемінно від міжвузля до міжвузля; *c* – лише по ребрах граней.

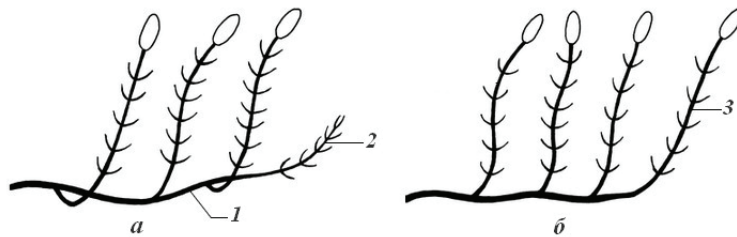


Рис. 2. Схеми моноподіального (*a*) та симподіального (*b*) типів наростання пагонових систем у представників роду *Thymus*: 1 – скелетний пагін; 2 – вегетативний пагін; 3 – генеративний пагін.

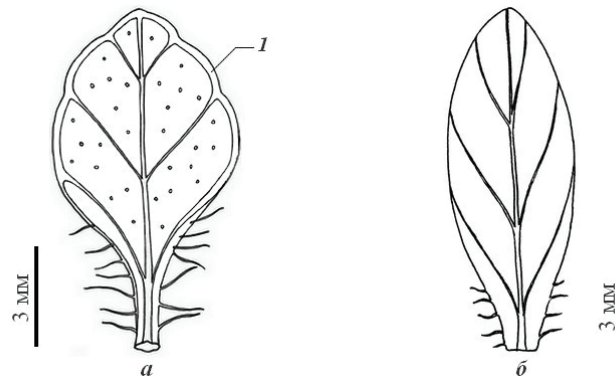


Рис. 3. Загальний вигляд листків *T. pulcherrimus* (*a*) та *T. alternans* (*b*): 1 – крайова жилка.

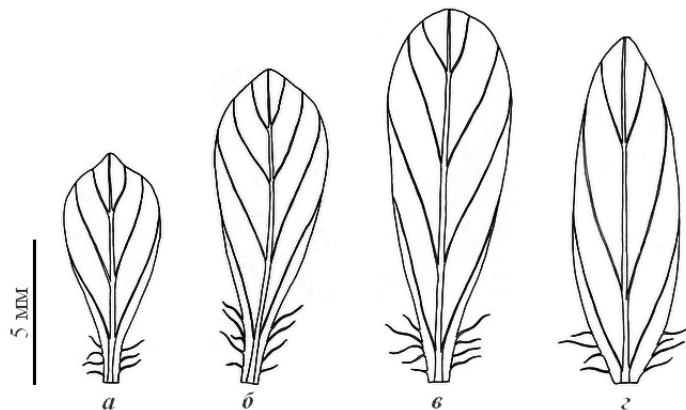


Рис. 4. Листкова серія генеративного пагона *T. glabrescens*: а – листок низової формації; б, в – листки серединної формації; г – листок верхівкової формації.

Sect. **Marginati** (A. Kern.) A. Kern. 1881, Sched. Fl. Exsicc. Austro-Hung. 1: 57 ('*Marginatae*'). – *Marginatae* A. Kern. 1874, Oesterr. Bot. Z. 24: 185, stat. indefin. – Sect. *Suberecti* Velen. 1904, Sitzungsber. Königl. Böhm. Ges. Wiss., Math.-Naturwiss. Cl. 28: 12, 13, p. p. – Sect. *Pseudorepentes* Velen. 1904, Sitzungsber. Königl. Böhm. Ges. Wiss., Math.-Naturwiss. Cl. 28: 11, 15, p. p. – Sect. *Repentes* Velen. 1904, Sitzungsber. Königl. Böhm. Ges. Wiss., Math.-Naturwiss. Cl. 28: 11, 19, p. p. – Sect. *Goniothymus* Klokov, 1954, Бот. мат. (Ленинград), 16: 293. – Sect. *Verticillati* Klokov, 1954, Бот. мат. (Ленинград), 16: 297, p. p. – Sect. *Kotschyani* Klokov, 1954, Бот. мат. (Ленинград), 16: 314, p. max. p. – Sect. *Serpyllum* (Pers.) Duby subsect. *Isolepides* (Borbás) Halácsy, emend. Jalas, 1971, Bot. J. Linn. Soc. 64, 2: 207, p. p., typo excl.

**Holotypus:** *T. marginatus* A. Kern., non Sm. ex Dickson (= *T. bihoriensis* Jalas) [A. Kern. 1874, Oesterr. Bot. Z. 24: 185].

Subsect. 1. **Marginati:** Меницкий, 1973, Бот. журн. 58, 7: 988. – Sect. *Goniothymus* Klokov subsect. *Alternantes* Klokov, 1954, Бот. мат. (Ленинград), 16: 293. – Sect. *Goniothymus* Klokov subsect. *Goniotrichi* (Borbás) Klokov, 1954, Бот. мат. (Ленинград), 16: 296, nom. inval. – Sect. *Kotschyani* Klokov, 1954, Бот. мат. (Ленинград), 16: 314, p. max. p. – Sect. *Serpyllum* (Pers.) Duby subsect. *Pseudopiperella* Jalas, 1971, Bot. J. Linn. Soc. 64, 2: 209, '*Pseudopiperellae*'. – Sect. *Serpyllum* (Pers.) Duby subsect. *Insulares* Jalas, 1971, Bot. J. Linn. Soc. 64, 2: 209. – Sect. *Serpyllum* (Pers.) Duby subsect. *Pseudomarginati* (H. Braun ex Borbás) Jalas, 1971, Bot. J. Linn. Soc. 64, 2: 210, p. p.

**Holotypus:** holotypus sectionis.

1. ***T. pulegioides*** L. 1753, Sp. Pl.: 592; Клоков, 1954, Фл. СССР, 21: 487; Pawł. 1966, Fragm. Florist. Geobot. 12: 398; id. 1967, Fragm. Florist. Geobot. 13: 30; id. 1967, Fl. Polsk. 11: 193; Jalas, 1972, Fl. Eur. 3: 182; Фодор, 1974, Фл. Закарп.: 127; Меницкий, 1978, Фл. европ. части СССР, 3: 201; Барбарич, 1987, Опред. высш. раст. Укр.: 312. – *T. pulegioides* L. subsp. *montanus* (Benth.) Ronniger, 1930, Repert. Spec. Nov. Regni Veg. Beih. 30, 2: 371; Тасенкевич, 1998, Наук. зап. ДПМ, 14: 124; Tassenkevich, 1998, Fl. Carpath.: 309. – *T. pulegioides* L. subsp. *pulegioides*: Ronniger, 1930, Repert. Spec. Nov. Regni Veg. Beih. 30, 2: 371; Pawł. 1966, Fragm. Florist. Geobot. 12: 398; id. 1967, Fl. Polsk. 11: 195. – *T. pulegioides* L. subsp. *chamaedrys* (Fr.) Guşul. in Săvul. 1961, Fl. Reipubl. Popul. Roman. 8: 319; Тасенкевич, 1998, Наук. зап. ДПМ, 14: 124; Tassenkevich, 1998, Fl. Carpath.: 309. – *T. serpyllum* auct. non L. 1753: Zaw. 1835, Enum. Pl. Galic. Bucow.: 72, p. p.; Hückel, 1865, Verh. K.K. Zool.-Bot. Ges. Wien, 15: 56, 64,

р. р.; id. 1866, Verh. K.K. Zool.-Bot. Ges. Wien, 16: 29, 31, 57, р. р.; J. A. Knapp, 1872, Pfl. Galiz.: 194, р. р.; Woł., 1893, Spraw. Komis. Fizjogr. 28: 71. – *T. ovatus* Mill. 1768, Gard. Dict. ed. 8: [1140]; Попов, 1949, Оч. растит. и фл. Карп.: 229; Термена та ін., 1992, Конспект фл. Пн. Буковини: 121; Ткачик, 2000, Фл. Прикарп.: 216. – *T. montanus* Waldst. & Kit. 1802, Descr. Icon. Pl. Rar. Hung. 1: 72, nom. illegit.; Zaw. 1835, Enum. Pl. Galic. Bucow.: 72; Zapał. 1889, Spraw. Komis. Fizjogr. 24: 272, р. р.; Woł., 1893, Spraw. Komis. Fizjogr. 28: 71; Фодор, 1974, Фл. Закарп.: 127. – *T. chamaedrys* Fr. 1814, Novit. Fl. Suec.: 35; Błocki, 1885, Oesterr. Bot. Z. 35: 36; Pacz. 1898, Spraw. Komis. Fizjogr. 33: 75. – *T. serpyllum* L. var. *glabratus* auct. non Wimm. & Grab. 1829; Hückel, 1866, Verh. K.K. Zool.-Bot. Ges. Wien, 16: 29, 57. – *T. ucrainicus* (Klokov & Des.-Shost.) Klokov, 1954, Фл. СССР, 21: 486; id. 1960, Фл. УРСР, 9: 303; id. 1965, Визн. росл. Укр.: 578; М'якушко, 1977, Визн. росл. Укр. Карп.: 256. – *T. enervius* Klokov, 1954, Бот. мат. (Ленинград), 16: 296; id. 1954, Фл. СССР, 21: 488; id. 1960, Фл. УРСР, 9: 306; id. 1965, Визн. росл. Укр.: 578; М'якушко, 1977, Визн. росл. Укр. Карп.: 256. – **Ч. блошиний**,  $2n=28$ .

Вид описаний з території Франції (за протологом: «Habitat Monspelii»).

**Lectotypus:** Herb. Linn. No. 38.5, LINN [Ronniger, 1944, Deutsche Heilpflanze, 10, 5: 37].

На території Українських Карпат вид представлений типовим підвидом:

– *T. pulegioides* L. subsp. *pulegioides*: Ronniger, 1930, Repert. Spec. Nov. Regni Veg. Beih. 30, 2: 371 (= *T. pulegioides* L. subsp. *chamaedrys* (Fr.) Guşul. in Săvul. 1961, Fl. Reipubl. Popul. Roman. 8: 319).

**Lectotypus:** lectotypus speciei.

Л.О. Тасенкевич [14, 34] для флори Українських Карпат наводить також підвид *T. pulegioides* L. subsp. *montanus* (Benth.) Ronniger. Під ним автор розуміє представників виду *T. enervius* Klokov, назву якого часто розглядають таксономічним синонімом назви *T. pulegioides* subsp. *montanus*. Основною діагностичною ознакою *T. enervius* є наявність на листках дуже тонких бічних жилок, що занурені в товщу мезофілу і майже непомітні на абаксіальній поверхні. Для представників *T. pulegioides* subsp. *montanus*, навпаки, характерні листки із товстими, сильно випнутими на абаксіальній поверхні жилками. Досліджений нами голотип *T. enervius*, що зберігається в гербарії Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України (KW), належить до *T. pulegioides* subsp. *pulegioides*, а не до *T. pulegioides* subsp. *montanus*. Тому видову назву *T. enervius* слід вважати таксономічним синонімом назви *T. pulegioides* subsp. *pulegioides*, а інформацію стосовно поширення *T. pulegioides* subsp. *montanus* в Українських Карпатах – помилковою. Ареал *T. pulegioides* subsp. *montanus* охоплює Балканський півострів. Північніше трапляються переважно проміжні форми між цим і типовим підвидом [32]. Тому це ще раз підтверджує сумнівність поширення *T. pulegioides* subsp. *montanus* на досліджуваній території.

**2. *T. alpestris*** (Čelak.) Tausch ex A. Kern. 1881, Sched. Fl. Exsicc. Austro-Hung. 1: 56; Попов, 1949, Оч. растит. и фл. Карп.: 229; Клоков, 1950, Визн. росл. УРСР: 425; Pawł. 1966, Fragm. Florist. Geobot. 12: 399; id. 1967, Fragm. Florist. Geobot. 13: 33; id. 1967, Fl. Polsk. 11: 198; Jalas, 1972, Fl. Eur. 3: 182; Меницкий, 1978, Фл. европ. части СССР, 3: 201; Барбарич, 1987, Опред. высш. раст. Укр.: 312; Термена та ін., 1992, Конспект фл. Пн. Буковини: 120; Тасенкевич, 1998, Наук. зап. ДІМ, 14: 124; Tassenkevich, 1998, Fl. Carpath.: 310. – *T. montanus* auct. non Waldst. & Kit. 1802; Zapał. 1889, Spraw. Komis. Fizjogr. 24: 272, р. р. – *T. serpyllum* L. a. *orbicularis* Wimm. & Grab. 1829, Fl. Siles. 2, 1: 163; Herbich, 1859, Fl. Bucovina: 224, р. р. – *T. serpyllum* L. var. *glabratus* Wimm. & Grab. 1829, Fl. Siles. 2, 1: 163; Hückel, 1865, Verh. K.K. Zool.-Bot. Ges. Wien, 15: 56, 59, р. р. – *T. subalpestris* Klokov, 1954, Бот. мат. (Ленинград), 16: 296; id. 1954, Фл. СССР, 21: 485; id. 1960, Фл. УРСР, 9: 305; id. 1965, Визн.

росл. Укр.: 578; Фодор, 1974, Фл. Закарп.: 127; Чопик, 1976, Високогірна фл. Укр. Карп.: 111; М'якушко, 1977, Визн. росл. Укр. Карп.: 255. – **Ч. альпійський**,  $2n=28$ .

Вид описаний з території Чехії (за протологом: «Silesia. Gesenke. Kräuterreiche Triften des grossen Kessels. Schieferboden, 1300<sup>m</sup>»).

**Lectotypus:** Riesengrund des Riesengebirges, Tausch, Herb. Fl. Bohem. No. 1139, PR 143904/266 [P. Schmidt in Wisskirchen, 1997, Feddes Repert. 108: 109].

Представники виду дуже подібні на представників *T. pulegioides* і важко від них диференціюються. Єдина вагома діагностична ознака – моноподіальне наростання скелетних пагонів, – у *T. alpestris* не завжди може бути виражена чітко на всіх скелетних пагонах. Іноді верхівкова брунька цих пагонів, з якої в подальшому розвивається повзучий вегетативний пагін наступного приросту, може пошкоджуватись під дією різних чинників. Це, у свою чергу, призводить до створення ефекту симподіального наростання. Як правило, такі пошкодження можна виявити при ретельному огляді скелетних пагонів. Тому слід бути уважним при визначенні матеріалу, особливо при роботі з гербарними зразками, які зазвичай репрезентують лише невеликі та часто неповні фрагменти пагонових систем.

Іноді диференціювати *T. alpestris* і *T. pulegioides* можна за особливостями їх висотного розподілу. *T. alpestris* трапляється у субальпійському й альпійському висотних поясах, зазвичай вище 1000 м н. р. м. Натомість *T. pulegioides* рідко трапляється вище 1000 м н. р. м. Однак цей критерій не завжди є об'єктивним і обов'язково має застосовуватись у комплексі з діагностичними ознаками.

**3. *T. alternans*** Klokov, 1954, Бот. мат. (Ленинград), 16: 293; id. 1954, Фл. СССР, 21: 481; id. 1960, Фл. УРСР, 9: 302; id. 1965, Визн. росл. Укр.: 578; Pawł. 1966, Fragm. Florist. Geobot. 12: 400; id. 1967, Fl. Polsk. 11: 201; Jalas, 1972, Fl. Eur. 3: 182; Фодор, 1974, Фл. Закарп.: 127; М'якушко, 1977, Визн. росл. Укр. Карп.: 255; Меницкий, 1978, Фл. европ. части СССР, 3: 201; Барбарич, 1987, Опред. высш. раст. Укр.: 311; Термена та ін., 1992, Конспект фл. Пн. Буковини: 120; Тасенкевич, 1998, Наук. зап. ДПМ, 14: 124; Tasenkevich, 1998, Fl. Carpath.: 310; Ткачик, 2000, Фл. Прикарп.: 216. – *T. marschallianus* auct. non Willd. 1800: Фодор, 1974, Фл. Закарп.: 127, р. р. – *T. glabrescens* auct. non Willd. 1811: Попов, 1949, Оч. растит. и фл. Карп.: 229; Фодор, 1974, Фл. Закарп.: 127, р. р. – *T. serpyllum* L. f. *margittaianus* auct. non Lyka in Jav. 1925: Фодор, 1974, Фл. Закарп.: 127. – **Ч. чергововолосистий**,  $2n=56$ .

Вид описаний з території України (за протологом: «RSSUcr., dit. Transcarpatica, distr. Irshaviensis, prope p. Sucha Bronjka, mons Javorova, in declivio austro-orientali»).

**Holotypus:** RSSUcr., dit. Transcarpatica, distr. Irshaviensis, prope p. Sucha Bronjka, mons Javorova, in declivio austro-orientali, 9. 07. 1946, N. Kossetz, KW [Klokov, 1954, Бот. мат. (Ленинград), 16: 294] (у фондах KW зразок не виявлено).

Представники *T. alternans* досить подібні за габітусом на представників *T. pannonicus* та *T. pulegioides* і займають проміжне положення між ними. Ознака, яка чітко відрізняє *T. alternans* від двох останніх видів, – опушення стебла генеративного пагона по двох протилежних гранях, поперемінно від міжвузля до міжвузля, – іноді проявляється у гібридів *T. pannonicus* × *T. pulegioides*. Тому деякі дослідники [31] вважають, що в ході еволюції *T. alternans* міг виникнути шляхом гібридизації між *T. pannonicus* та *T. pulegioides*.

**4. *T. pulcherrimus*** Schur, 1859, Verh. Siebenb. Ver. Naturw. 10: 140; Pawł. 1966, Fragm. Florist. Geobot. 12: 401; id. 1967, Fl. Polsk. 11: 205; Jalas, 1972, Fl. Eur. 3: 182; Меницкий, 1978, Фл. европ. части СССР, 3: 201; Барбарич, 1987, Опред. высш. раст. Укр.: 311; Тасенкевич, 1998, Наук. зап. ДПМ, 14: 124. – *T. pulcherrimus* Schur subsp. *pulcherrimus*: P. A. Schmidt, 1973, Feddes Repert. 83: 669; Tasenkevich, 1998, Fl. Carpath.: 309. – *T. montanus* auct. non Waldst. & Kit. 1802: Zapał. 1889, Spraw. Komis. Fizjogr. 24: 272, р. р. – *T. sudeticus* auct.

non Opiz ex Borbás, 1890; Клоков, 1950, Визн. росл. УРСР: 425. – *T. circumcinctus* Klokov, 1954, Бот. мат. (Ленинград), 16: 294; id. 1954, Фл. СССР, 21: 481; id. 1960, Фл. УРСР, 9: 301; id. 1965, Визн. росл. Укр.: 578; Чопик, 1976, Високогірна фл. Укр. Карп.: 111; М'якушко, 1977, Визн. росл. Укр. Карп.: 255. – **Ч. найкрасивіший**,  $2n=56$ , 60.

Вид описаний з території Румунії (за протологом: «Rodna, seine Gebirge und Umgegend... Das Kuhhorn (Ünökö, wal. Ineo)...»).

**Lectotypus:** In monte Kuhhorn prope Rodna, Juli 1853, 6000', Dr Schur, *LW* [Меницький, 1978, Фл. европ. части СССР, 3: 201 (?)].

На території Українських Карпат вид представлений лише типовим підвидом, для якого характерне хромосомне число  $2n=60$ :

– *T. pulcherrimus* Schur subsp. *pulcherrimus*: P. A. Schmidt, 1973, Feddes Repert. 83: 669.

**Lectotypus:** lectotypus speciei.

Subsect. 2. *Verticillati* (Klokov & Des.-Shost.) Menitsky, 1973, Бот. журн. 58, 7: 991. – *Verticillati* Klokov & Des.-Shost. 1927, Тр. Сільськ.-госп. Ком. Укр., бот. секц.: 113, stat. indefin. – Sect. *Verticillati* (Klokov & Des.-Shost.) Klokov, 1954, Бот. мат. (Ленинград), 16: 297. – Sect. *Pseudorepentes* Velen. 1904, Sitzungsber. Königl. Böhm. Ges. Wiss., Math.-Naturwiss. Cl. 28: 11, 15, p. p. – Sect. *Serpyllum* (Pers.) Duby subsect. *Isolepides* (Borbás) Halácsy, emend. Jalas, 1971, Bot. J. Linn. Soc. 64, 2: 207, p. p., typo excl. – Sect. *Serpyllum* (Pers.) Duby subsect. *Pseudomarginati* (H. Braun ex Borbás) Jalas, 1971, Bot. J. Linn. Soc. 64, 2: 210, p. p., typo excl.

**Holotypus:** *T. marschallianus* Willd. (= *T. pannonicus* All.) [Меницький, 1973, Бот. журн. 58, 7: 991].

**5. *T. pannonicus*** All. 1773, Auct. Syn. Meth. Stirp. Hort. Regii Taur.: 6; Jalas, 1972, Fl. Eur. 3: 179. – *T. serpyllum* auct. non L. 1753: J. A. Knapp, 1872, Pfl. Galiz.: 194, p. p. – *T. marschallianus* auct. non Willd. 1800: Фодор, 1974, Фл. Закарп.: 127, p. p. – *T. kosteleckyanus* Opiz, 1825, Naturalientausch, 9: 104; Pawł. 1967, Fl. Polsk. 11: 177. – *T. × oblongifolius* auct. non Opiz, 1825: Термена та ін., 1992, Конспект фл. Пн. Буковини: 121, 216; Ткачик, 2000, Фл. Прикарп.: 216. – *T. podolicus* Klokov & Des.-Shost. 1936, Журн. Інст. бот. АН УРСР, 9(17): 193, p. max. p.; М'якушко, 1977, Визн. росл. Укр. Карп.: 255. – *T. amictus* Klokov, 1954, Бот. мат. (Ленинград), 16: 297; М'якушко, 1977, Визн. росл. Укр. Карп.: 255; Термена та ін., 1992, Конспект фл. Пн. Буковини: 120, 216; Ткачик, 2000, Фл. Прикарп.: 216. – **Ч. паннонський**,  $2n=28$ .

Вид описаний з території Європи (sine loco).

**Lectotypus:** [Icon] *Serpyllum pannonicum* III, Clus., 1583, Rar. Stirp. Pannon.: 627 [Thell. ex Ronniger, 1927, Ann. Soc. Cult. Comit. Castriferrei Civit. Sabariae Mus. Comit. Castriferrei, 2: 242].

Для представників *T. pannonicus* характерна значна пластичність у вегетативній сфері та наявність форм з опушеними і голими листками. У минулому ці форми неодноразово розглядались у складі різних видів: *T. marschallianus*, *T. latifolius* (Besser) Andr., *T. podolicus* (голі форми); *T. pannonicus* s. str., *T. kosteleckyanus*, *T. amictus* (опушені форми). На сьогодні опушені та голі форми розглядаються деякими авторами в ранзі різновидностей: *T. pannonicus* var. *pannonicus*: Jalas, 1974, Ann. Bot. Fenn. 11: 264 і *T. pannonicus* var. *latifolius* (Besser) Jalas, 1974, Ann. Bot. Fenn. 11: 264, відповідно [27, 33]. У роботі V. Ciocârlan [22] цим формам надається ранг підвидів, однак наведені автором номенклатурні комбінації не відповідають вимогам Міжнародного кодексу номенклатури водоростей, грибів і рослин [29].

У «Визначнику рослин Українських Карпат» [2] *T. pannonicus* під синонімічними назвами *T. podolicus* і *T. amictus* помилково наводиться для території дослідження, оскільки

ки цитується з локалітетів, які до неї не належать [11]. Проведені польові дослідження та опрацьовані гербарні зразки підтверджують спорадичне поширення *T. pannonicus* (*T. podolicus* auct. та *T. amictus* auct.) на території Прикарпаття і Закарпатської низовини.

У деяких флористичних роботах [15, 16] для території Прикарпаття наводиться *T. × oblongifolius* Opiz. У цих роботах, відповідно до номенклатурного списку С. К. Черепанова [19], назва *T. × oblongifolius* використовується як пріоритетна назва для таксону *T. podolicus*. Насправді ототожнення представників *T. podolicus* із представниками *T. × oblongifolius* є неправильним. *T. × oblongifolius* – нотовид, що становить собою гібрид між *T. pulegioides* та *T. serpyllum* L. На досліджуваній території *T. serpyllum* не представлений, хоча деякі дослідники [18; див. також 14, 34] помилково наводять його для флори регіону. З цих причин виключеним є поширення тут гібриду *T. pulegioides* × *T. serpyllum*, типового для оселищ, у яких наявні обидва батьківські види. Напівкущики *T. pannonicus* характеризуються сезонним диморфізмом [3]. У зв'язку з цим представники цього виду в другій половині літа за габітусом дуже схожі на представників *T. × oblongifolius*. Опрацювання серійного автентичного матеріалу *T. podolicus* в гербарії Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (KW) свідчить про те, що *T. podolicus* у більшості випадків становить собою форми *T. pannonicus* (*T. marschallianus* auct.). Тому видову назву *T. podolicus* слід розглядати як таксономічний синонім *T. pannonicus* [12].

**6. *T. glabrescens*** Willd. 1811, Berlin. Baumz., ed. 2: 507; Pawł. 1967, Fragm. Florist. Geobot. 13: 22; id. 1967, Fl. Polsk. 11: 182; Jalas, 1972, Fl. Eur. 3: 179; Фодор, 1974, Фл. Закарп.: 127, р. р.; Тасенкевич, 1998, Наук. зап. ДПМ, 14: 124. – *T. glabrescens* Willd. subsp. *glabrescens*: Domin, 1935, Preslia, 13-15: 197; Tasekewich, 1998, Fl. Carpath.: 308. – *T. loevyanus* Opiz, 1825, Naturalientausch, 9: 105; Клоков, 1960, Фл. УРСР, 9: 324. – **Ч. оголений**,  $2n=56$ .

Вид описаний з території ботанічного саду в м. Берлін на основі матеріалу з Угорщини (за протологом: «Wächst in Ungarn»).

**Neotypus:** Hort. bot. Berol., HAL 14128 [P. Schmidt, 1973, Feddes Repert. 83: 667].

Представники цього виду дуже подібні за габітусом на представників *T. pannonicus*, хоча чітко відрізняються від останніх удвічі більшим хромосомним числом. Аналогічно до попереднього виду, у *T. glabrescens* наявні опушені (описувались як *T. austriacus*, *T. pilosus* Opiz) та голі (описувались як *T. glabrescens* s. str., *T. loevyanus*) форми. На сьогодні існують різні підходи до інтерпретації таксономічного рангу цих форм. Деякі автори розглядають їх у ранзі різновидностей: *T. glabrescens* var. *glabrescens*: Căp, 1990, Biologia (Bratislava), 45: 405 (голі форми) та *T. glabrescens* var. *pilosus* (Opiz) Căp, 1990, Biologia (Bratislava), 45: 405 (опушені форми) [27, 33]. У роботі V. Ciocârlan [22] цим формам надається ранг підвидів, однак наведені автором номенклатурні комбінації є суперечливими з точки зору правил ботанічної номенклатури [29].

У межах роду *Thymus* типовим є явище гібридизації. Тому в оселищах, у яких представлені два і більша кількість видів роду, як правило, наявні і їхні гібриди. За габітусом гібридні форми є проміжними між представниками батьківських видів, проявляючи морфологічні ознаки, характерні для кожного з них. Тому наявність гібридів спотворює чіткі межі між окремими видами роду *Thymus* і ускладнює їхню ідентифікацію. Встановлення гібридних форм на основі гербарних зразків зазвичай є складним і значною мірою умовним. Значно легше їх ідентифікувати у природі. У цьому випадку в одному оселищі поряд із гібридом, який має нетиповий прояв морфологічних ознак, обов'язково наявні форми батьківських видів, чітко детерміновані комплексом діагностичних ознак. Іноді представники батьківських видів можуть бути віддалені просторово на відстань, на якій забезпе-



чується ефективне перенесення пилку. В цьому випадку, зважаючи на незначні відстані поширення насіння у представників роду *Thymus*, гібрид завжди росте неподалік однієї з батьківських форм, яка є стосовно нього материнською.

На сьогодні для території Українських Карпат нами встановлені такі гібридні форми:

1. *T. alpestris* (Čelak.) Tausch ex A. Kern. × *T. pulegioides* L. – *T. × pseudoalpestris* Ronniger ex Ferd. Weber in Němec & al. 1958, Opiz u. seine Bedeut. Pflanzentaxon.: 248, nom. inval.

2. *T. alpestris* (Čelak.) Tausch ex A. Kern. × *T. pulcherrimus* Schur subsp. *pulcherrimus*.

3. *T. alternans* Klokov × *T. pulegioides* L.

4. *T. × porcii* Borbás, 1890, Math. Term. Közlem. 24: 46, 92 (pro *T. marschallianus* Willd. × *T. montanus* Waldst. & Kit.) = *T. pannonicus* All. × *T. pulegioides* L.

5. *T. pulcherrimus* Schur subsp. *pulcherrimus* × *T. pulegioides* L.

Не виключеним є поширення на досліджуваній території також гібридів *T. × sparsipilus* Borbás, 1890, Math. Term. Közlem. 24: 46, 94 (pro *T. lanuginosus* Mill. × *T. marschallianus* Willd.) = *T. glabrescens* Willd. × *T. pannonicus* All. та *T. × radoi* Borbás, 1887, Geogr. Enum. Pl. Comit. Castriferrei: 215 (pro *T. collinus* M. Bieb. × *T. subcitratus* Schreb.) = *T. glabrescens* Willd. × *T. pulegioides* L. Представників першого з цих нотовидів важко відрізнити від представників *T. glabrescens* і *T. pannonicus*. Рослини ж *T. × radoi* не мають чітких морфологічних відмінностей від гібриду *T. × porcii*. Тому ефективне визначення форм *T. × sparsipilus* і *T. × radoi* можливе лише при порівнянні їхніх морфологічних і цитологічних (кількість хромосом) ознак.

Таким чином, таксономічне різноманіття роду *Thymus* у флорі Українських Карпат на сьогодні представлене однією секцією, двома підсекціями, шістьма видами та п'ятьма нототаксонами. Два види: *T. pulcherrimus* Schur та *T. pulegioides* L. репрезентовані типовими підвидами.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Барбарич А. И. Род 35. Тимьян (Чебрець) – *Thymus* L. // Определитель высших растений Украины / отв. ред. Ю.Н. Прокудин. К.: Наук. думка, 1987. С. 311–312.
2. Визначник рослин Українських Карпат / відпов. ред. В.І. Чопик. К.: Наук. думка, 1977. 434 с.
3. Гогина Е. Е. Изменчивость и формообразование в роде Тимьян. М.: Наука, 1990. 208 с.
4. Клоков М. В. 32. Чебрець. *Thymus* L. // Визначник рослин УРСР / за ред. М.В. Клокова. Київ; Харків: Держсільгоспвидав, 1950. С. 425–429.
5. Клоков М. В. Род 1299. Тимьян – *Thymus* L. // Флора СССР. Т. 21. М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1954. С. 470–591.
6. Клоков М. В. Рід 748. Чебрець – *Thymus* L. // Флора УРСР. Т. 9. К.: Вид-во АН УРСР, 1960. С. 294–348.
7. Клоков М. В. 35. Чебрець. – *Thymus* L. // Визначник рослин України / за ред. Д.К. Зерова. К.: Урожай, 1965. С. 577–581.
8. Меницкий Ю. Л. Надвидовые таксоны рода *Thymus* L. (*Labiatae*). I // Бот. журнал. 1973. Т. 58. № 6. С. 794–805.
9. Меницкий Ю. Л. Надвидовые таксоны рода *Thymus* L. (*Labiatae*). II // Бот. журнал. 1973. Т. 58. № 7. С. 988–994.
10. Меницкий Ю. Л. Род 35. Тимьян – *Thymus* L. // Флора Европейской части СССР. Т. 3. Л.: Наука, 1978. С. 191–204.

11. Начичко В. О. Огляд видів роду *Thymus* L. (*Lamiaceae* Lindl.) Українських Карпат // Актуальні проблеми дослідження довкілля: зб. наук. праць (за матер. IV Всеукр. наук. конф. з міжнар. участю для молод. учених, 19–21 травня 2011 р., м. Суми). Суми, 2011. С. 101–105.
12. Начичко В. О. Рід *Thymus* L. (*Labiatae* Juss.) у флорі Волино-Поділля // Наук. вісн. Чернів. ун-ту. Біологія (Біол. системи). 2011. Т. 3. Вип. 3. С. 291–297.
13. Попов М. Г. Очерк растительности и флоры Карпат. М.: Изд-во МОИП, 1949. 303 с.
14. Тасенкевич Л. О. Природна флора української частини Східних Карпат: таксономічний склад // Наук. записки ДПМ. 1998. Т. 14. С. 109–141.
15. Термена Б. К., Стефаник В. І., Серпокрилова Л. С. та ін. Конспект флори Північної Буковини (судинні рослини). Чернівці, 1992. 227 с.
16. Ткачик В. П. Флора Прикарпаття. Львів: НТШ, 2000. 254 с.
17. Тях Ю. Ю., Зиман С. М., Дербак М. Ю. Рослинний покрив національного природного парку «Синевир» (Українські Карпати). Ужгород: Ліра, 2011. 160 с.
18. Фодор С. С. Флора Закарпаття. Львів: Вища школа, 1974. 208 с.
19. Черепанов С. К. Сосудистые растения СССР. Л.: Наука, 1981. 510 с.
20. Чоник В. І. Високогірна флора Українських Карпат. К.: Наук. думка, 1976. 269 с.
21. Чорней І. І., Буджак В. В., Якушенко Д. М. та ін. Національний природний парк «Вишницький». Рослинний світ. К.: Фітосоціоцентр, 2005. 248 с.
22. Ciocârlan V. 28. *Thymus* L. – Cîmbru, Cîmbrișor // Flora ilustrată a României: Pteridophyta et Spermatophyta. București: Ceres, 2009. P. 662–667.
23. Herbig F. Flora der Bucovina. Leipzig, 1859. 460 S.
24. Jalas J. Chromosome studies in *Thymus*. I. Somatic chromosome numbers with special reference to the Fennoscandian forms // Hereditas. 1948. Vol. 34. P. 414–434.
25. Knapp J. A. Die bisher bekannten Pflanzen Galiziens und der Bukowina. Wien, 1872. 520 S.
26. Mártonfi P. Nomenclatural survey of the genus *Thymus* sect. *Serpyllum* from Carpathians and Pannonia // Thaiszia – J. Bot. 1997. Vol. 7. P. 111–181.
27. Mártonfi P. Tabul'kový kl'úč, taxonomické a nomenklatorké poznámky k rodu *Thymus* L. v karpatsko-panónskej oblasti // Bull. Slov. Bot. Spoločn. 1998. Vol. 20. S. 58–64.
28. Mártonfi P., Mártonfióva L. *Thymus* chromosome numbers from Carpathians and Pannonia // Thaiszia – J. Bot. 1996. Vol. 6. P. 25–38.
29. McNeill J., Barrie F. R., Buck W. R. et al. International Code of Nomenclature for algae, fungi, and plants (Melbourne Code), adopted by the Eighteenth International Botanical Congress Melbourne, Australia, July 2011. Königstein: Koeltz Scientific Books, 2012. 238 p.
30. Paczowski J. Szkic flory i spis roślin zebranych we wschodniej Galicyi, na Bukowinie i w Komitacie marmaroskim na Węgrzech // Spraw. Komis. Fizjogr. 1898. T. 33. S. 1–106.
31. Pawłowski B. Observationes ad *Thymos* polonicos et nonnullus ucrainicos pertinentes // Fragm. Florist. Geobot. 1966. Ann. 12. Pars 4. P. 387–412.
32. Pawłowski B. *Thymus* L., Mazierzanka // Flora Polska. T. 11. Warszawa, Krakow: PWN, 1967. S. 167–210.
33. Štěpánek J., Tomšovic P. 29. *Thymus* L. – mateřidouška // Květena České Republiky. Vol. 6. Praha: Academia, 2000. S. 656–669.
34. Tasenkevich L. Flora of the Carpathians. Checklist of the native vascular plant species. Lviv, 1998. 623 p.
35. Trela-Sawicka Z. Badania cytologiczne nad rodzajem *Thymus* L. – Cytological investigations in the genus *Thymus* L. // Acta Biol. Cracov. Ser. Bot. 1968. Vol. 11. P. 59–69.

36. Zapalowicz H. Roslinna szata gor Pokucko-Marmaroskich // Spraw. Komis. Fizjogr. 1889. T. 24. S. 1–390.
37. Zawadzki A. Enumeratio plantarum Galiciae & Bucowinae, oder die in Galizien und der Bukowina wildwachsenden Pflanzen. Breslau, 1835. 200 S.

Стаття: надійшла до редакції 30.09.13

доопрацьована 15.11.13

прийнята до друку 19.11.13

## THE GENUS *THYMUS* L. (*LABIATAE* JUSS.) IN THE UKRAINIAN CARPATHIANS' FLORA: SYSTEMATICS AND TAXONOMIC PROBLEMS

V. Nachychko

Ivan Franko National University of Lviv  
4, Hrushevskiyi St., Lviv 79005, Ukraine  
e-mail: nachichko@rambler.ru

The paper contains the results of a critical and taxonomic revision of the genus *Thymus* L. in the Ukrainian Carpathians' flora. The list of *Thymus* taxa known on this territory is presented. It includes one section, two subsections, six species and five nothotaxa. Two species: *T. pulcherrimus* Schur and *T. pulegioides* L. are represented by typical subspecies. For each species the nomenclatural citation, basic literature, main synonyms, chromosome number, type specimen and critical notes are given. The identification key to species of *Thymus* is proposed.

*Keywords:* *Thymus* L., systematics, the Ukrainian Carpathians.

## РОД *THYMUS* L. (*LABIATAE* JUSS.) ВО ФЛОРЕ УКРАИНСКИХ КАРПАТ: СИСТЕМАТИКА И ТАКСОНОМИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ

В. Начычко

Львовский национальный университет имени Ивана Франко  
ул. Грушевского, 4, Львов 79005, Украина  
e-mail: nachichko@rambler.ru

Приведены результаты критико-таксономического исследования рода *Thymus* L. во флоре Украинских Карпат. Представлен конспект рода, включающий одну секцию, две подсекции, шесть видов и пять нототаксонов. Два вида: *T. pulcherrimus* Schur и *T. pulegioides* L. репрезентированы типовыми подвидами. Для каждого вида приводятся номенклатурная цитата, базовая литература, основные синонимы, хромосомное число, типовой образец и критические примечания. Предложен ключ для определения видов.

*Ключевые слова:* *Thymus* L., систематика, Украинские Карпаты.